

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları
Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 22 (Eylül/ September 2025), s. 245-261
Geliş Tarihi-Received: 11.09.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 25.09.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.17233402

Anadolu-Türk Sanatı Örneği Olarak Kastamonu'daki Bazı Geometrik Desenli Alçı Mihraplar Üzerine

As an Example of Anatolian-Turkish Art, Some Geometric Patterned Gypsum Mihrabs in Kastamonu

Işıl KONAK*

Öz

Türk-İslam sanat eseri kimliği taşıyan ve kültür varlığı olarak tescil edilmiş tarihi Anadolu camileri, yapıya doğrudan bağlı bulunan (kubbe, kubbe kasnağı, mihrap, pencere alınlık-köşelik vb.) veya yapıda harici yer alan (minber, vaaz kürsüsü, kandil, halı-kilim, el yazmaları vb.) pek çok tezyini unsurun sergilendiği asli müzeler niteliğindedir. Bu kimlikli ve sanatsal unsurların en dikkat çekici öğelerinden biri ise alçı mihraplardır. Alçı mihraplar, Anadolu'nun kadim şehirlerinden olan Kastamonu'daki camilerde de çokça kullanılmıştır. İbadet yönünü belirleyen, simgesel anlam taşıyan ve kültür varlığı niteliğinde olan bu mimari ve sanatsal unsurların, sahip olduğu değerlerini koruyarak gelecek kuşaklara aktarılması oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında, Kastamonu merkezde bulunan ve kültür varlığı olarak tescillenmiş camilerde yer alan geometrik süslemeli altı adet alçı mihrap örnek olarak belirlenmiştir. Bu örnekler ait oldukları camilerin tarihi geçmişi ve yapısal planı, mihrabın yapı içindeki konumu ve tezyini desen analizi bakımından değerlendirilmiştir. Ayrıca günümüzdeki korunma durumları bakımından da belgelenmiştir. Söz konusu değerlendirme ve belgeleme ile incelenen mihrapların mevcut korunma durumları ve Türk-İslam süsleme sanatı bağlamında korunmasına ve belgelenmesine katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, alçı mihrap, geometrik tezyinat, Türk İslam sanatı, kültür varlığı koruma.

Abstract

Historical Anatolian mosques bearing the identity of Turkish-Islamic artworks and registered as cultural assets include numerous decorative elements either directly attached to the structure (dome, dome drum, mihrab, window lintels and corners, etc.) or external to the structure (minbar, pulpit, oil lamp, carpet-rug, manuscripts, etc.). One of the most striking elements of this identity and artistic expression is gypsum mihrabs. Gypsum mihrabs have also been widely used in mosques in Kastamonu, one of Anatolia's ancient cities. It is crucial to preserve the value of these architectural and artistic elements, which determine the direction of worship, carry symbolic meaning, and constitute cultural assets, and to pass them on to future generations. Within the scope of this study, six examples of gypsum mihrabs with geometric decorations located in the centre of Kastamonu were selected. These examples were evaluated in terms of the historical background and structural plan of the mosques to which they belong, the position of the mihrab within the structure, and the analysis of the decorative patterns. Their state of preservation was documented. Thus, it was aimed to contribute to the preservation and documentation of the mihrabs.

* Doç. Dr., Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, e-posta: isilay.konak@mgu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1443-243X.

Keywords: Kastamonu, gypsum mihrab, geometric design, Turkish-Islamic art, cultural heritage preservation.

1. Giriş

Anadolu, Türklerin gelişiyle birlikte Türk-İslam sanatının nitelikli örnekleriyle tanışmış ve tarihî seyir içinde önemli sanat eserlerine yurt olmuştur. Bölgede, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Dönemi etkisiyle oluşan sanat geleneği, yerel uygarlık geçmişi ile harmanlanarak Türk-İslam sanatı bağlamında üretilen eserlerde kendini göstermiştir. Bu sayede, günümüzde, bu sanat eserleri kültür varlığı olarak değer taşımaktadır. Anadolu'daki bu eserlerin önemli bir kısmını camiler oluşturmaktadır. İslamiyet'in bir getirisi olarak ortaya çıkmış ve tasarlanmış olan camiler hem mimari özellikleri hem de bünyesinde yer alan yapısal unsurlarıyla Türk-İslam sanatı eserlerinin asli müzesi niteliğindedir. Zira cami mimarisine ait taç kapılar, minareler, mihraplar, pencere ve kapı alınlıkları, kubbe kasnak ve göbekleri, Türk üçgenleri, duvar yüzeyleri gibi mimariye bağlı yapısal unsurlar, tezyinatın sergilendiği alanlar olarak kullanılmıştır. Ayrıca aydınlatmalar, yer döşemeleri, levhalar, el yazmaları gibi unsurlar da Türk-İslam sanatı bağlamında farklı malzeme ve üsluplarda tezyin edilmiş ve cami kullanımına hizmet etmiş diğer unsurlardır. Yani, tüm bu tezyini unsurlar, asli olarak cami mimarisinde sergilenme alanı bulmuşlardır.

Anadolu'da cami mimarisine bağlı olarak üretilen mihraplar, önemli tezyini unsurlardan birisidir. Mihraplar¹, bilindiği üzere ibadet mekânı olan harimde ibadet yönünü işaret eden belirteçler konumundadır. Taşdığı bu simgesel özellik nedeniyle mihrapların tezyinatına azami özen gösterilmiş, farklı malzemeler kullanılarak farklı düzenlemelerde tasarlanmıştır. Mihraplarda kullanılan malzeme ve tasarımındaki çeşitlilikler, ait olduğu dönemin ve bölgenin işaretlerini de yansıtmaktadır. Zira bulunan coğrafyanın sunduğu imkânlar ve yaklaşımlar doğrultusunda üretimler şekillenmektedir. Bu bağlamda Anadolu'da üretilen mihraplarda, tasarım olarak yıldız ve çokgen motifler ile oluşturulan farklı geometrik düzenlemeler ve malzeme olarak kolay ulaşılan, sağlam ve rahat işlenebilen, aynı zamanda estetik bütünlük sağlayan özellikleri nedeniyle alçı² kullanımı oldukça yoğundur. Ortaya çıkan alçı malzemeli ve geometrik tasarımlı anıtsal mihraplar³, Anadolu'da yaygın biçimde üretilmiş ve kullanılmıştır. Kastamonu ile ve ilçeleri, bu sanat eserlerinin yoğun olarak bulunduğu bölgelerdendir. Buna rağmen Kastamonu alçı mihrapları, alana ilişkin yapılan yayınlarda ve araştırmalarda doğrudan ele alınmamış, yalnızca tarihsel bağlamda mimari eserlerin veya yapı elemanlarının incelendiği bazı yayınlarda ve arşiv belgelerini içeren çalışmalarda kısıtlı içerikle değinmiştir. Ayrıca, Kastamonu'da bulunan alçı mihrapların tamamını ele alan bütüncül bir yayına da rastlanmamıştır. Bu ihtiyaca katkı sunmak amacıyla Kastamonu'da yer alan alçı mihrapları tespit edebilmek için il merkezi ve ilçelerde yerinde incelemeler yapılmış, din görevlileri, cemaat ve halk ile görüşülmüştür. Konuya ilişkin yayın tarama araştırmaları yürütülmüş, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Kastamonu alçı mihraplı camilerine ilişkin çalışma izni ve arşiv kayıtları talep edilmiştir.

¹ Mihraba ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Eskici, 2006; Kara, 2022).

² Alçı malzemenin yapısal özelliklerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Gürdal, 2010; Gürdal & Acun, 2003).

³ Alçı mihraplara ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Yetkin, 1986; Yetkin, 1959; Yetkin, 1981; Shani, 1994; Öney, 1973; Öney, 1976; Öney, 1989; Öney, 1990; Öney, 1992; Önge, 1971; Önge, 1992; Ödekan, 1997; Eskici, 2006; Eskici, 2001; Türkmenoğlu ve Eskici, 2002; Aybek, 2011).

Alınan izin doğrultusunda Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden (K.V.K.M.) mevcut alçı mihraplara ait arşiv kayıtları ve ilgili kaynaklar incelenmiştir.

Yapılan bu çalışmalar sonucunda, Kastamonu'daki bazı alçı mihrapların zamanla yok olduğu, bazı örneklerin ise varlığını günümüze kadar koruduğu belirlenmiştir. Yapılan incelemede, Kastamonu il merkezi ve ilçelerinde yer alan ve günümüze ulaşan toplam 64 alçı mihrap tespit edilmiştir. Bunlardan 29'u şehir merkezinde yer almakta olup tezyini açıdan 19'u süslemeli, 10'u ise süslemesizdir. Süslemeli örnekler geometrik, bitkisel ve yazı süslemeli olarak gruplandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre, 13 mihrap geometrik, 5 mihrap bitkisel, 1 mihrap yazı süslemeli ve 10 mihrap ise süslemesizdir. Çalışma kapsamında, bu 13 alçı mihraptan, Kastamonu merkezde yer alan ve benzer geometrik süslemeye sahip olan 6 alçı mihrap seçilmiştir. Bu sayede çalışmanın daha verimli ve detaylı incelenebilmesi amaçlanmıştır. Diğer örnekler ise başka çalışmaların konusu olmak üzere ayrıca ele alınmaktadır.

2. Yöntem

Çalışma konumuz kapsamında, Kastamonu merkezde bulunan geometrik süslemeli altı alçı mihrap incelenmiştir. Bu mihraplar, bağlı bulundukları camilerin konumu, tescil bilgileri, genel tarihi, banisi, planı, mihrabın yapıdaki konumu, malzemesi, tekniği ve mevcut korunma durumu açısından değerlendirilmiştir.

2.1. Abdülcabbar Camii

Abdülcabbar Camii, Kastamonu İli, Merkez İlçesi, Kırkçeşme Mahallesi, 28 pafta, 148 ada, 1 parselde yer almaktadır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, 14.05.1990 gün ve 1223 sayılı karar ile 467 envanter numarasıyla tescillenmiştir (K.V.B.M. Abdülcabbar Camii Restorasyon Raporu). Yapıya ilişkin kaynaklarda Osmanlı Devri yapısı olduğu belirtilmekle birlikte, net yapım tarihi aktarılmamaktadır. Batı duvarında bulunan ve sıva-boya altında kaldığı bilinen, tamir kitabesi olduğu düşünülen bir belgede 1162/1748 tarihinin yer aldığı bildirilmektedir. Bu tarihin onarım tarihi olduğu kabul edildiğinde, caminin daha önceden yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, banisinin Abdülcabbar isimli bir hayırsever olduğu belirtilmektedir (Gökoğlu, 1952, s. 217; Çiftci, 1995, s. 111).

Cami, mihrap duvarına dik uzanan, kareye yakın dikdörtgen planlı ve tek mekânlıdır. Tek katlı yapının girişin olduğu kuzey kenarında son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapı dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Tek mekânlı caminin harim kısmına geçiş, kuzey cephede bulunan iki kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Kapıyı üstten yine ahşaptan yapılmış, hafif sivri bir kemer kuşatmaktadır. Kemer kuşağının üstündeki alınlık ve köşelikler de ahşaptan olup süslemesizdir. Kapının özgün olmadığı anlaşılmaktadır. Harim mekânı, ahşap kırkangıç tavan şeklindedir. Harim girişinin sağ ve solunda, üzerinde bulunan mahfil ile hizalanmış ve ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış iki alan yer almaktadır. Sağdaki alan açık mahfil şeklinde, soldaki alan ise oda olarak kapatılmıştır. Kapalı odadan üst kat mahfile çıkışı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Giriş cephesinde iki pencere açıklığı olmak üzere, diğer üç cephede de ikisi altta, ikisi üstte olmak üzere toplam dört pencere açıklığı mevcuttur. Yapım tekniği olarak camide, kagir duvar tekniği (taş duvar) ile ahşap taşıyıcı sistem birlikte kullanılmış olup, bu karma yapı düzeni bölgenin geleneksel mimari kültürünü yansıtmaktadır. Mihrap, girişin tam karşısındaki güney cephe duvarının ortasında konumlanmaktadır. Mihrabın sol

köşesinde ahşap vaaz kürsüsü, sağ yanında ise ahşaptan yapılmış minber bulunmaktadır. Mihrap tamamen alçı malzemeden üretilmiştir. Birim levhaların üretiminde kalıplama tekniği kullanılmıştır. Süsleme, bordür ve kavsara alanları olmak üzere iki kademeli tasarlanmıştır; tasarımda kullanılan motifler yüksek kabartma olarak işlenmiş, geri kalan zemin ise alçak kabartma ile tamamlanmıştır.

Cami en son K.V.B.M. tarafından 2020 yılında restorasyona alınmış ve restorasyon 2021 yılında tamamlanmıştır. Güncel durumu itibarıyla mihrap, özgün durumunu hem yapısal hem de süsleme açısından korumaktadır. Birim malzeme türünden herhangi bir eksiklik görülmemektedir. Ancak alçı plakalar arasında ve bazı muhtelif alanlarda parça kayıplarına bağlı boşalmalar meydana gelmiştir. Bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla özensiz tamamlamaların yapıldığı da tespit edilmiştir. Tüm yüzey, özgün alçı renginin görünmeyeceği şekilde boyanmıştır. Altta, zeminden kaynaklanan neme bağlı olarak, zeminden orta seviyeye kadar olan kısımda boya dökülmesi, tuzlanma ve çiçeklenmeye bağlı boya kabarmaları ile sert bir sürtünmeye bağlı bozulmalar gözlemlenmiştir. Boya dökülmesi ve aşınma türündeki bozulmalar orta niş boşluğunda, çiçeklenme ve tuzlanmaya bağlı kabarmalar ile boya dökülmeleri ise sağ ve sol bordür alt sınırlarında görülmektedir.

Foto 1. Merkez Abdülcabbar Camii Mihrabı Mevcut Bozulmaları (Yazar Arşivi)

Mihrap dikdörtgen planlı, 3,50 m yükseklikte ve 2,25 m genişliktedir. Tepeliği bulunmamaktadır. Mihrabın ilk süsleme kademesini üç sıra bordür oluşturmaktadır; bu bordürlerin genişlikleri ve kompozisyon düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Bordürler arasında sınırları belirlemek amacıyla üç sıra sade ince silme kullanılmıştır. İlk ve en dıştaki bordür düzenlemesinde mukarnasa benzer küçük ölçülü geometrik form tekrarları görülmektedir. Bu kuşak, mihrabı üç yönden kuşatmaktadır ve bitişiğindeki ince ve sade bir silme ile birinci bordür ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın en geniş ve ana kuşağı olan üçüncü bordür, geometrik karakter taşımaktadır. Kompozisyonda, merkezde yüksek kabartmalı bir on altıgen yer almakta ve bu on altıgen, kesintisiz olarak devam eden sekiz adet üçgen ile çevrelenmektedir. Üçgenler, kollarından çıkan doğrular ile merkezi çevreleyen ve içlerinde altıgen boşlukların olduğu sekiz kollu yıldız ile tamamlanmaktadır. Sekiz kollu yıldızların içindeki altıgen boşluklar, dalı olmayan lale, hata-i, penç, gonca ve tırnaklı yaprak motifleri ile doldurulmuştur. Bitkisel motiflerin yer aldığı bu yıldızlar, ortada tam, yanlarda ise yarım olacak şekilde kesintisiz olarak birbirini takip etmekte ve tüm mihrabı üç yönden kuşatmaktadır. Bu bordürün bitişiğindeki ince ve sade silme ile üçüncü bordür ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın son bordürü, tepelik motiflerinden çıkan rumilerin iki iplik düzeni ile kesintisiz devamından oluşmaktadır ve kavsara alınlığındaki yazılı panoyu da çevrelemektedir. Alınlıkta, Bakara Suresi'nin "namaz kılarken yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir" mealindeki 149. ayeti yer almaktadır. Pano, siyah zemin üzerine altın varak ile işlenmiştir.

Foto 2. Merkez Abdülcabbar Camii Mihrabı (Yazar Arşivi)

Köşelikler sade ve süslemesizdir. Üçüncü ana bordür içinde farklı iki büyüklükte, helezoni yivli, dilimli ya da gül goncası formunda kabartmalar bulunmaktadır; bu kabartmalar, sonsuzluk prensibinde yerleştirilmiştir. Niş kemeri sivri kemer formunda olup kavsara sade şekildedir ve sütuncesi bulunmamaktadır. Niş alt kısmı sade ve boyasızdır; çok hafif köşelendirilmiştir.

2.2. Şeyh Şaban-i Veli (Şucauddin) Camii

(Şucauddin) Şeyh Şaban-i Veli Camii, Kastamonu İli, Merkez İlçesi, Hisarardı Mahallesi, 657 ada, 7 parsel de yer almaktadır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, 359-A envanter numarası ile tescillenmiştir (K.V.B.M. (Şucauddin) Şeyh Şaban-i Veli Camii Restorasyon Raporu). Yapıya ilişkin kaynaklarda, Osmanlı Devri yapısı olduğu, bugünkü Cami'nin III. Muratın hocası olan Şuca Efendi tarafından, H.588/M.1580 tarihinde yapıldığı aktarılmaktadır (Behçet, 1925, s. 92-93; Gökoğlu, 1952, s. 213; Ozanoğlu, 1966, s 20-34; Çiftçi, 1995, s. 35-48).

Cami, özgününde türbe, kütüphane, matbah, şadırvan ve iki dergâh evinin de bulunduğu bir külliyein parçasıdır. Tek mekânlı cami, mihrap duvarına dik uzanan dikdörtgen planlıdır. Tek katlı yapının, giriş dış kısmında son onarımlarda camekânla kapatılan son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapı dıştan kiremit kaplı çatı ile örtüdür. Caminin harim kısmına geçiş, doğu cephede bulunan kapıdan sağlanmaktadır. Harim mekânı, ahşap kırılmalı tavanlıdır. Caminin kuzey duvarında iki katlı mahfil ve her katta ahşap halvet hücreleri yer almaktadır. Batı cephesinde altı adet, güney ve doğu cephelerde de dörder adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapım tekniği olarak kâğıt duvar tekniği (taş duvar) ile ahşap taşıyıcı sistemin birlikte kullanıldığı karma bir yapı düzenine sahip yapı, bölgenin geleneksel mimari kültürünü yansıtmaktadır. Mihrap, harim kısmında, güney cephe duvarının ortasında bulunmaktadır. Mihrabın solundaki köşede ahşap vaaz kürsüsü ve sağ yanında ise ahşaptan minber yer almaktadır. Mihrap tamamı ile alçı malzemeden yapılmıştır. Birim levhaların üretiminde kalıplama tekniği kullanılmıştır. Süsleme bordür ve kavsara alanları olmak üzere iki kademeli tasarlanmış, tasarımda kullanılan motifler yüksek kabartma, geri kalan zemin ise alçak seviyede işlenmiştir.

Cami en son K.V.B.M. tarafından 2020 yılında restorasyona alınmış ve restorasyon 2022 yılında tamamlanmıştır. Mevcut durumu itibarıyla mihrap hem yapısal hem de

süsleme açısından özgün durumunu korumaktadır. Birim malzeme türünden herhangi bir eksiklik görülmemektedir. Ancak son onarımlardan önce, lambri döşeme altında kaldığı eski tarihli resimlerden anlaşılabildiği üzere, mihrap bordürlerinin sağ ve sol alt köşelerinde küçük ölçekli parça kayıpları tespit edilmiştir. Ayrıca, tüm mihrapta birim malzemede yenilemeye gidildiğini gösterecek kadar yeni bir görünüm hâkimdir. Tüm yüzey özgün alçı rengindedir. Alt zeminden kaynaklanan neme bağlı olarak, niş alt kısmında lekelenme şeklinde bozulmalar gözlemlenmektedir.

Foto 3. (Şucauddin) Şeyh Şaban-i Veli Camii Mihrabı Mevcut Bozulmaları (Yazar Arşivi)

Mihrap dikdörtgen planlı, 4,75 m yükseklikte ve 3,25 m genişliktedir. Düz, yatay şeritler hâlinde yivlendirilen, taç görünümünde ve dışa taşkın bir tepelik mevcuttur. Mihrabın ilk süsleme kademesini üç sıra bordür oluşturmaktadır; bu bordürlerin genişlikleri ve kompozisyon düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Bordürler arasında sınırları belirlemek amacıyla üç sıra sade ince silme kullanılmıştır. İlk ve en dıştaki bordür düzenlemesinde, mukarnasa benzer büyük ölçülü çokgen geometrik form tekrarları görülmektedir. Bu kuşak mihrabı üç yönden kuşatmaktadır. Bordürün bitişiğindeki alçak zemin ise ince ve sade bir silme ile birinci bordürden ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın en geniş ölçülü ve ana kuşağı olan üçüncü bordürün düzenlemesi geometriktir. Birim kompozisyonda, merkezde yüksek kabartmalı bir on altıgen yer almaktadır. Bu on altıgen, kesintisiz olarak devam eden sekiz adet üçgen ile çevrelenmiştir. Üçgenler, kollarından çıkan doğrular ile merkezi çevreleyen ve içlerinde altıgen boşlukların olduğu sekiz kollu yıldız ile tamamlanmaktadır. Sekiz kollu yıldızların içindeki altıgen boşluklar, dalı olmayan lale, penç ve gonca motifleri ile doldurulmuştur. Motifler fazla stilize edilmiş olup özgün motiflere benzerliğini kaybetmiştir. Bitkisel motiflerin yer aldığı bu yıldızlar, ortada tam, yanlarda ise yarım olacak şekilde kesintisiz biçimde kullanılmıştır. Bordürün bitişiğindeki alçak zemin, ince ve sade bir silme ile üçüncü bordürden ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın son bordürü ise, ilk kuşakta olduğu gibi mukarnasa benzer ancak daha küçük ölçülü çokgen geometrik form tekrarlarından oluşmaktadır. Bu kuşak, mihrabı üç yönden kuşatmaktadır. Alınlık için özel bir alan ayrılmamış, köşeliklerle birlikte aynı alan içinde tasarlanmıştır. Alınlık ve köşelik alanın tamamı, birim motifte merkezde sekiz sivri yapraklı bir pencin bulunduğu sekizgen ile başlamaktadır. Sekizgenin kesintisiz devam eden uçları arasında çokgenler meydana gelmektedir. Tüm motifler, iki kademe zemine ulaşacak şekilde kabartmalı olarak işlenmiştir. Sekizgen ve çokgen motifler kesintisiz biçimde devam ederek tüm yüzeyi doldurmaktadır. Üçüncü ana bordürde, farklı iki büyüklükte, dilimli veya düz formda kabartmalar, sonsuzluk prensibinde kaydırmalı olarak yerleştirilmiştir. Niş kemeri sivri kemer formundadır. Sivri kemerin en üst hizasına doğru daralarak şekillenen ve yedi paftaya ayrılan kavsara, sade ve süslemesiz olarak açık yeşil renkte boyanmıştır. Tüm paftaların kenar sınırları koyu yeşil renkte şeritlerle belirlenmiştir. Sütüncesi

bulunmamaktadır. Niş alt kısmı, kavsaradaki düzenin devamı olarak yedi eşit paftaya ayrılmıştır; paftaların içleri açık yeşil renkte boyanmış, çevresi ise koyu yeşil renkte şeritlerle sınırlandırılmıştır.

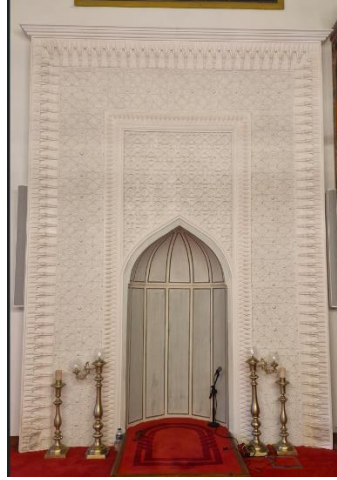

Foto 4. (Şucauddin) Şeyh Şaban-i Veli Camii Mihrabı (Yazar Arşivi)

2.3. Musa Fakih (Zeynizade, Zihnizade) Camii

Musa Fakih (Zeynizade, Zihnizade) Camii, Kastamonu İli, merkez İlçesi, Hisarardı mahallesi, 511 ada, 2 parsel de yer almaktadır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, 14.05.1990 gün, 1223 sayılı karar ile tescillenmiştir (K.V.B.M. Merkez Musa Fakih (Zeynizade, Zihnizade) Camii Restorasyon Raporu). Yapıya ilişkin kaynaklarda, Candaroğulları Beyliği Dönemine ait olduğu aktarılmakta ancak net yapım tarihi hakkında bilgi verilmemektedir. Banisi olarak bilinen Musa Fakih'in Candaroğulları Beyliği döneminde, İsmail Bey zamanının uleması olduğu bilinmekte ve Cami'nin bu bakımdan M. 1460 yıllarından önceki bir tarihte yapılmış olduğu bildirilmektedir (Gökoğlu, 1952, s. 214; Çiftçi, 1995, s. 109).

Cami, mihrap duvarına dik uzanan dikdörtgen planlı olup, tek mekânlıdır. Tek katlı olan yapının kuzeyinde tamamen camekânla kapatılmış son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri solundaki alan kapatılarak odaya çevrilmiştir, sağ tarafında ise minareye çıkış merdivenleri yer almaktadır. Yapı dıştan kiremit kaplı çatı ile örtüdür. Camide harim kısmına geçiş kuzey cephede bulunan iki kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır. Kapıyı üstten, kesme taş malzemeden inşa edilmiş yarım daire formu bir kemer kuşatmaktadır. Harim mekânı ahşap tavanlıdır. Tavan düzenlemesi ince çıtalarla oluşturulmuş ızgara biçimindedir. Tavanın merkezinde, kenarları kalem işi süslemeli kare bir göbek yer almakta; bu göbeğin içinde ise sekizgen formu ve yüzeyi tamamen kalem işi bezemelerle süslü ikinci bir göbek bulunmaktadır. Harim girişinin sağ ve solunda, üzerinde taşkın mahfilin bulunduğu ve hizalanmış şekilde konumlandırılan, ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış iki alan yer almaktadır. Giriş cephesinde iki, mihrap duvarında üç, batı ve doğu cephelerinde ise üçü alt sırada, üçü üst sırada olmak üzere altışar pencere açıklığı bulunmaktadır. Camide, kagir duvar (taş duvar) tekniği ile ahşap taşıyıcı sistemin birlikte kullanıldığı karma bir yapı düzeni görülmektedir. Bu sistem, bölgenin geleneksel mimari kültürünü yansıtmaktadır. Mihrap, girişin tam karşısındaki güney cephe duvarının ortasında yer almaktadır. Mihrabın sol köşesinde ahşap vaaz kürsüsü, sağında ise ahşap minber bulunmaktadır. Mihrap tamamen alçı malzemeden yapılmıştır. Birim levhaların üretiminde kalıplama tekniği kullanılmıştır. Süsleme, bordür

ve kavsara alanları olmak üzere iki kademeli tasarlanmış; motifler yüksek kabartma olarak işlenmiş, geri kalan zemin ise alçak bırakılmıştır.

Cami en son K.V.B.M. tarafından 2016 yılında restore edilmiştir. Mevcut durumu itibariyle mihrap, yapısal ve süsleme özellikleri bakımından özgün durumunu korumaktadır. Önceki onarımlarda tamamen yağlı boya ve yaldız ile boyalı olduğu eski tarihli resimlerden anlaşılan mihrap, raspa edilerek özgün alçı yüzeyine kavuşturulmuştur. Mevcut haliyle mihrapta, birim malzeme veya parça kaybı açısından herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır. Tüm yüzeyde, yakın dönemde yapılmış izlenimi veren eksiksiz bir görünüm dikkati çekmektedir.

Foto 5. Musa Fakih (Zeynizade, Zihnizade) Camii Mihrabı Mevcut Bozulmaları (Yazar Arşivi)

Mihrap dikdörtgen planlı olup, 3,80 m yüksekliğe ve 3,10 m genişliğe sahiptir. Tepeliği bulunmamaktadır. Mihrabın ilk süsleme kademesini dört sıra bordür oluşturmaktadır. Bordürlerin genişlikleri ve kompozisyon düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Bu bordürlerin arasında sınırları belirlemek amacıyla dört sıra sade, ince silme kullanılmıştır. İlk ve en dıştaki bordür düzenlemesinde, iç bükey formda bitkisel motifli bir kompozisyon görülmektedir. Bordürün dış kenarını tek iplik sistemli, sağa ve sola yönelmiş rumi motifli kıvrık dal kesintisiz olarak kuşatmaktadır. Aynı bordürün iç bükey yüzeyinde ise, iki iplik sistemli kıvrık rumi dalları arasına yerleştirilen pençlerden oluşan düzenleme, bütün yüzey boyunca devam etmektedir. Bu bordür, bitişindeki ince ve sade bir silme ile ayrıştırılmıştır. Üçüncü bordür düzenlemesi, tepelik motiflerinden çıkan rumilerin iki iplikli düzenle kesintisiz devam etmesi şeklindedir. Bu bordür de ince ve sade bir silme ile sınırlandırılarak ayrıştırılmıştır. Mihrabın en geniş ölçülü ve ana kuşağı konumundaki beşinci bordür geometrik bir düzenlemeye sahiptir. Birim kompozisyonun merkezinde, yüksek kabara ile vurgulanmış bir on altıgen yer almaktadır. Bu on altıgen, kesintisiz devam eden sekiz adet üçgenle çevrelenmiştir. Üçgenlerin kollarından çıkan doğrular, merkezi çevreleyerek içlerinde altıgen boşlukların meydana geldiği sekiz kollu yıldız formunu tamamlamaktadır. Sekiz kollu yıldızların içindeki altıgen boşluklar, dalı olmayan bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Ortada tam, yanlarda ise yarım olarak düzenlenmiş bu yıldızlar, kesintisiz şekilde devam ederek tüm mihrabı üç yönden kuşatmaktadır.

Bu bordür, bitişindeki ince ve sade bir silme ile beşinci bordürden ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın desenli bordürü, üçüncü bordür düzeniyle benzerlik göstermekte olup, tepelik motiflerinden çıkan rumilerin iki iplikli düzenle kesintisiz devam etmesiyle oluşturulmuştur. Bu bordür, kavsara alınlığındaki yazılı panoyu da kuşatmaktadır. Sınırlandırma amacıyla kullanılan ince ve sade bir silme ile yedinci bordür ayrıştırılmıştır. Alınlık kısmında, dilimli dikdörtgen bir madalyon içerisinde ajur tekniğinde yazılmış, ancak günümüzde tam olarak okunamayan bir yazı istifi yer almaktadır. Köşeliklerde, ortası helezonik yivli olarak işlenmiş ve çevresine yaprak motiflerinin eklendiği, gül motifini anımsatan kabaralar bulunmaktadır. Ayrıca, üçüncü

ana bordür içinde de farklı iki ölçekte, helezonik yivli, dilimli ya da gül goncası formunu çağrıştıran kabaralar görülmektedir. Niş kemeri sivri kemer formundadır. Sivri kemer, üst hizasına doğru daralarak şekillenmiş olup üstte dokuz, devamında ise sekiz paftaya ayrılmıştır. Bu paftaların sınırları alçak kabartma ile belirlenmiştir. Kavsara, sade ve süslemesizdir. Tüm paftaların birleştiği sivri kemerin en üst noktasında bir sarkıt formu yer almaktadır. Ayrıca, nişin iki yanında burgu formlu, alt ve üst kısımları boğumlu başlıklarla sınırlandırılmış sütunceler bulunmaktadır. Kavsara bitiminde, yani orta niş üst hizasında tek sıra mukarnas dizisi yer almaktadır. Bunun altındaki alan sekiz paftaya ayrılmış olup herhangi bir süsleme içermemektedir.

Foto 6. Musa Fakih (Zeynizade, Zihnizade) Camii Mihrabı (Yazar Arşivi)

2.4. Duruçay Köyü Halil Bey Camii

Duruçay Köyü Halil Bey Camii Kastamonu İli, Merkez İlçesi, Duruçay Köy'ünde yer almaktadır. Mülkiyeti köy tüzel kişiliğine ait olan yapı, gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından "6.2.1982/3312" karar tarih ve numarasıyla tescillenmiştir (Gökgöz Gedik vd., 2025, s. 139). Yapıya ilişkin kaynaklarda, Candaroğulları Beyliği Devri yapısı olduğu, 1363 tarihinde Emir-ü'l Kebir Halil Bey tarafından yaptırıldığı aktarılmaktadır. Ayrıca Cami son cemaat yeri revaklarında kullanılan devşirme sütun, arşitrav ve diğer parçaların bakımından dikkat çekicidir (Çiftçi, 1995, s. 96; Gökgöz Gedik vd., 2025, s. 139; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü [KVMGM], 2022: 16).

Cami, mihrap duvarına dik uzanan dikdörtgen planlı ve tek mekânlı bir yapıdır. Tek katlı olan yapının kuzeyinde, camekân ile kapatılan son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin sağ ve solunda, bir basamak yüksekliğinde kare planlı iki ayrı bölüm yer almaktadır. Yapı, dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Harim kısmına geçiş, kuzey cephede yer alan ahşap malzemeden yapılmış muhdes çift kanatlı kapı ile sağlanmaktadır. Kapı, düzgün kesme taş malzemeden inşa edilen basık kemer ile kuşatılmıştır. Cami içten ahşap tavanlıdır. Tavan düzenlemesi ince çıtalarla ızgara formunda kurgulanmış, ortasında ise özgün, ahşaptan yapılmış ve kalemişi süslemelerle bezeli bir göbek yerleştirilmiştir. Harim girişinin sağ ve solunda, üzerlerinde taşkın mahfilin bulunduğu ve hizalanmış şekilde konumlanan, ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış iki alan bulunmaktadır. Sağdaki alanda üst mahfile çıkışı sağlayan merdivenler ile biraz ilerisinde müezzin mahfili yer almaktadır. Güney (kible) duvarında iki, doğu ve batı cephelerinde ise birer adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Camide, kâgir duvar tekniği (taş duvar) ile ahşap taşıyıcı sistemin birlikte kullanıldığı karma bir yapı düzeni uygulanmıştır. Bu sistem, bölgenin geleneksel mimari kültürünü

yansıtmaktadır. Mihrap, harim kısmında güney cephe duvarının ortasında yer almaktadır. Mihrabın sol köşesinde ahşap vaaz kürsüsü, sağında ise ahşap minber bulunmaktadır. Mihrap tamamen alçı malzemeden yapılmıştır. Birim levhaların üretiminde kalıplama tekniği kullanılmıştır. Süsleme, bordür ve kavsara bölümleri olmak üzere iki kademeli tasarlanmıştır. Tasarımda kullanılan motifler yüksek kabartma, geri kalan zemin ise alçak kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

Mevcut korunma durumu incelendiğinde; camiye ilişkin restorasyon dosyalarında yer alan fotoğraflardan, yapının en son 2005 yılından önce onarım gördüğü anlaşılmakta, ancak bu onarıma dair ayrıntılı bilgilere ulaşılamamaktadır. Günümüzde alçı mihrap, özgün yapısal özelliklerini ve süsleme düzenini büyük ölçüde korumaktadır. Birim malzeme türünde herhangi bir eksiklik bulunmamaktadır. Mihrap bordürlerinin sağ ve sol alt kısımları, önlerinde yer alan ahşap yükselti nedeniyle incelenememiştir. Kavsara nişinin alt bölümlerinde ise parça kayıpları tespit edilmiştir. Mihrap bordürlerinin sağ ve sol orta alanlarına aydınlatma aplikleri, sağ apliğin altına bir duvar saati; kavsara köşelik sınırlarına üç yönden floresan ampuller ve alınlık hizasına yatay bir levha monte edilmiştir. Ayrıca, nişin sağ ve sol yanlarına tesbihlerin asılması için askı aparatları yerleştirilmiştir. Bu monte işlemleri sırasında kullanılan elektrik kabloları da mihrap yüzeyinde görülmektedir. Tüm yüzey, özgün alçı rengini tamamen örtecek biçimde beyaz renge boyanmıştır.

Foto 7. Duruçay Köyü Halil Bey Camii Mihrabı Mevcut Bozulmaları (Yazar Arşivi)

Mihrap, dikdörtgen planlı 3,60 m yükseklikte ve 2,56 m genişliktedir. On bir dilimli tepelik, rumi ve kıvrık dal motiflerinin kesintisiz tekrarıyla oluşturulmuş bir süslemeye sahiptir. Mihrabın ilk süsleme kademesini dört sıra bordür oluşturmaktadır. Bu bordürlerin genişlikleri ve kompozisyon düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Bordürler arasında sınırları belirlemek için dört sıra sade ve yivli ince silme kullanılmıştır. İlk ve en dıştaki bordür düzenlemesini, farklı kalınlıklardaki mukarnasa benzer çokgen geometrik form tekrarları oluşturmaktadır. Bu kuşak mihrabı üç yönden çevrelemektedir. Bu bordür, bitişindeki ince ve yivli bir silme ile ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. İkinci bordürde, merkezde büyük ve dilimli; dört yanında ise küçük ve düz kabaraların tekrarından oluşan bir düzenleme yer almaktadır. Bu bordür de ince ve yivli bir silme ile ayrıştırılmıştır. Üçüncü ve en geniş bordürün düzenlemesi geometriktir. Birim kompozisyonunda, merkezde çok yapraklı bir penç motifinin yer aldığı sekizgen bulunmaktadır. Bu sekizgenler, dört yönde beş kollu yıldızlarla çevrelenmiştir. Yıldızların merkezlerinde kabaralar bulunmakta, kollarından çıkan doğrularla altıgen boşluklar oluşmaktadır. Bu boşluklar bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Birim düzenleme kesintisiz olarak birbirini takip etmekte ve mihrabı üç yönden kuşatmaktadır. Bu bordür, bitişindeki ince ve sade bir silme ile ayrıştırılmıştır. Dördüncü bordürde de merkezde büyük ve dilimli; dört yanında küçük ve düz kabaraların tekrarından oluşan bir

düzenleme vardır. Bu bordür de ince ve sade bir silme ile sınırlandırılmıştır. Beşinci ve son bordür düzenlemesini, mukarnasa benzer çokgen geometrik form tekrarları oluşturmaktadır. Bu kuşak mihrabı üç yönden çevrelemektedir.

Alınlığı bulunmayan mihrabın köşelik alanlarının sağında ve solunda, kare formlar içine yerleştirilmiş üç katmanlı penç motifleri ve ortalarında dilimli kabaralar görülmektedir. Bu pençlerin dört köşesine de küçük boyutlu pençler yerleştirilmiştir. Geri kalan alan süslemesizdir. Ayrıca, ikinci ve dördüncü bordürlerde farklı iki büyüklükte dilimli ya da düz formda şekillendirilmiş kabaralar, sonsuzluk prensibine uygun biçimde kaydırmalı olarak yerleştirilmiştir. Niş kemeri dört dilimli ve sivri kemer formundadır. Kavsara alanı dört sıra mukarnas ile doldurulmuştur. Sütunce bulunmamaktadır. Nişin ortasında küçük ve alçak zeminli bir mihrap yer almakta olup yüzey tamamen sade ve süslemesizdir.

Foto 8. Duruçay Köyü Halil Bey Camii Mihrabı (Yazar Arşivi)

2.5. Hepkebirler Camii

Hepkebirler Camii, Kastamonu İli, Merkez İlçesi, Yavuzselim Mahallesi, 247 ada, 2 parsel de yer almaktadır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı, 14.05.1990 gün, 1223 sayılı karar ve ile tescillenmiştir (K.V.B.M Hepkebirler Camii Restorasyon Raporu). Yapıya ilişkin kaynaklarda, Osmanlı Devri yapısı olduğu aktarılmakta ancak yapım tarihi hakkında bilgi verilmemektedir. Çiftci'nin yayınında, H. 1086 tarihli şer'îye sicillerinde yapının adı geçtiğini aktarmaktadır ancak banisine ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır (Çiftci, 1995, s. 123).

Cami, mihrap duvarına dik uzanan dikdörtgen planlı, tek mekânlı ve tek katlıdır. Kuzeyinde ve batısında türbeler bulunmaktadır. Yapıya geçişi sağlayan kapısı kuzey cephede yer almakta olup iki adettir. Bunlardan biri tek kanatlı, diğeri çift kanatlı ahşap kapıdır. Bu kapılar, sağda mahfil merdivenlerinin, solda ise ayakkabılıkların bulunduğu basamaklarla inilen son cemaat yerine açılmaktadır. Cami harim kısmına geçiş, aynı cephedeki çift kanatlı diğeri bir ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Kapı açıklığı, üstte yarım daire formlu ve düzgün kesme taş malzemeden bir kemerle çevrelenmiştir. Yapı dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Harim mekânı ahşap tavanlıdır, tavan düzenlemesinde merkezde kare bir tavan göbeği bulunmaktadır. Harim girişinin sağında, üzerinde mahfil bulunan ve mahfil hizasında ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış tek bir alan yer almaktadır. Sağdaki alan açık olup harimin devamını oluşturmaktadır. Yapım tekniği olarak camide, kâgir duvar (taş duvar) ile ahşap taşıyıcı sistemin birlikte kullanıldığı

karma bir yapı düzeni görülmektedir. Bu sistem, bölgenin geleneksel mimari kültürünü yansıtmaktadır. Batı ve doğu cephelerinde dörder, güney mihrap cephesinde ise beş adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Mihrap, girişin tam karşısındaki güney cephe duvarının ortasında yer almaktadır. Mihrabın sol köşesinde ahşap vaaz kürsüsü, sağında ise ahşap minber bulunmaktadır. Mihrap tamamen alçı malzemeden yapılmıştır. Birim levhaların üretiminde kalıplama tekniği kullanılmıştır. Süsleme, bordür ve kavsara alanları olmak üzere iki kademeli tasarlanmıştır. Tasarımda kullanılan motifler yüksek kabartma, zemin ise alçak seviyede işlenmiştir.

Cami, en son K.V.B.M tarafından 2012 yılında restorasyona alınmış ve 2014 yılında restorasyonu tamamlanmıştır. Mevcut durumu itibariyle mihrap, özgün durumunu yapısal ve süsleme bazında korumaktadır. Alçı mihrapta birim malzeme türünden eksiklik görülmemektedir. Ancak bordürlerin sağ ve sol üst köşelerinde yine orta alt kısımlarında ciddi miktarda parça kayıpları yaşanmış ve bu eksikliklerin giderilmesi için özensiz tamamlamaların yapıldığı tespit edilmiştir. Tüm yüzey özgün alçı renginin görünmeyeceği şekilde tamamıyla beyaz renge boyanmış durumdadır.

Foto 9. Hepkebirler Camii Mihrabı Mevcut Bozulmaları (Yazar Arşivi)

Mihrap, dikdörtgen planlı 3,00 m yükseklikte ve 2,15 m genişliktedir. Tepelik kısmında on yedi adet rumili tepelik ve kıvrık dal motiflerinin kesintisiz tekrarıyla oluşturulmuş bir süsleme mevcuttur. Mihrabın ilk süsleme kademesini bir sıra geniş bordür oluşturmaktadır. Bu bordürün sınırlarını belirlemek amacıyla dışta tek sıra, içte ise iki sıra sade ince silme kullanılmıştır. En dışta yer alan ince ve sade bir silme ile ana bordür ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın en geniş ölçüdeki ve ana kuşağını oluşturan bordürü, geometrik karakterlidir. Kompozisyonda, merkezde altı kollu yıldızın içinde sivri uçlu altı yapraklı bir penç yer almaktadır. Altı kollu yıldızın kollarından çıkan doğrular ile merkezi çevreleyen ve içlerinde altıgen boşlukların meydana geldiği kompozisyon tamamlanmaktadır. Bu altıgen boşluklar, dalı olmayan bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Ancak söz konusu motifler, yoğun boya ve badana tabakaları altında kaldığından özgün halleri net olarak anlaşılamamaktadır. Altı kollu yıldızlar, ortada tam, yanlarda ise yarım olarak kesintisiz bir şekilde birbirini takip etmekte ve mihrabı üç yönden kuşatmaktadır. Bu bordürün bitişiğinde, eşit kalınlıkta fakat dıştaki, içteğine göre daha yüksek zeminde olmak üzere ince ve sade iki silme ile ana bordür sınırlandırılmıştır. Alınlığı bulunmayan mihrabın köşelikleri süslemesiz ve sadedir. Kabara yer almamaktadır. Niş kemeri sivri kemer formundadır. Kavsara sade düzenlenmiştir. Sütunce bulunmamaktadır. Nişin alt kısmı da süslemesizdir.

Foto 10. Hepkebirler Camii Mihrabı (Yazar Arşivi)

2.6. Yukarıpazar (Hamzaoğlu, Hamza Ağa) Camii

Yukarıpazar (Hamzaoğlu-Hamza Ağa) Camii, Kastamonu İli, Merkez İlçesi, Akmesit Mahallesi, 484 ada, 1 parselde yer almaktadır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan yapı 14.09.1990 tarihinde tescillenmiştir (K.V.B.M. Merkez Yukarıpazar (Hamzaoğlu Hamza Ağa) Camii Restorasyon Raporu). Yapıya ilişkin kaynaklarda, Candaroğulları Beyliği Dönemine ait olduğu aktarılmaktadır. Çiftçi yayınında, "Evkaf sicillinin 157. sayfasında yazılı olan vakfiyeye göre 850/1446 tarihinde, İsmail Bey Döneminde, Abdullah oğlu Hamza Ağa isimli bir hayırsever tarafından yaptırılmış olduğu" bildirmektedir (Çiftçi, 1995, s. 95).

Cami, mihrap duvarına dik uzanan dikdörtgen planlı olup, tek mekânlıdır. Tek katlı yapının kuzeyinde son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin sağındaki alan kapatılarak odaya çevrilmiş, sol taraf ise kapı ile ayrılarak son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. Yapı dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. Tek mekânlı caminin harim kısmına geçiş, kuzey cephedeki iki kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Kapıyı üstten yarım daire formlu, kesme taş malzemeden bir kemer kuşatmaktadır. Harim mekânı, ahşap tavanlı olup tavan düzenlemesi ince çıtalarla sade şekilde süslenmiştir. Harim girişinin sağ ve solunda, ortada taşkın mahfilin gerisinde hizalanmış ve ahşap korkuluklarla sınırlandırılmış iki alan bulunmaktadır. Giriş cephesinde bir adet, mihrap duvarında beş adet, sol duvarda beş adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Eğimli arazi nedeniyle sağ duvarda pencere açıklığı bulunmamaktadır.

Camide, kagir duvar tekniği (taş duvar) ile ahşap taşıyıcı sistemin birlikte kullanıldığı karma bir yapı düzeni görülmektedir. Mihrap, girişin tam karşısındaki güney cephe duvarın ortasında yer almaktadır. Mihrabın sağında ahşaptan minber bulunmaktadır. Mihrap tamamen alçı malzemeden yapılmıştır ve birim levhaların üretiminde kalıplama tekniği kullanılmıştır. Süsleme bordür ve kavsara alanları olmak üzere iki kademeli tasarlanmış, motifler yüksek kabartma, geri kalan zemin ise alçak işlenmiştir.

Cami en son K.V.B.M. tarafından 2006 yılında restorasyona alınmış ve 2008 yılında restorasyonu tamamlanmıştır. Mevcut durumu itibarıyla mihrap, özgün yapısal ve süsleme özelliklerini büyük ölçüde korumaktadır. Birim malzeme türünden kayıp görülmemektedir. Önceki onarımlarda mihrap ayakları ahşap bir yükselti altında bırakıldığı için bu bölümlerin mevcut durumu tespit edilememiştir. Mihrabın üst

kuşaklarında, kılcal ve belirgin olmak üzere farklı derinliklerde çatlaklar tespit edilmektedir. Alınlık bordüründe meydana gelen parça kaybına yönelik özensiz bir tamamlama gözlemlenmiştir. Mihrap nişinin zemine yakın alt kısımlarında neme bağlı olarak yüzeyde lekelenme ve boya dökülmeleri görülmektedir. Tüm alçı yüzey, özgün rengini tamamen kapatacak şekilde beyaz renge boyanmıştır.

Foto 11. Yukarıpazar (Hamzaoğlu Hamza Ağa) Camii Mihrabı Mevcut Bozulmaları (Yazar Arşivi).

Mihrap, dikdörtgen planlı, 3,45 m yükseklikte ve 2,45 m genişliktedir. Tepelik kısmında, yirmi üç adet rumili tepelik ve uç gonca motiflerinin kıvrık dallar üzerinde kesintisiz tekrarıyla oluşturulan bir süsleme mevcuttur. Mihrabın ilk süsleme kademesini üç sıra bordür oluşturmaktadır. Bordürlerin genişlikleri ve kompozisyon düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Bordürler arasında sınırları belirlemek için dört sıra sade ve yivli ince silme kullanılmıştır. Dıştaki ilk ince ve sade silme ile birinci bordür ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. İlk bordürde bitkisel motifli bir düzenleme görülmektedir. Bu bordürün iç bükey yüzeyinde, iki iplik sistemli kıvrık rumi dalları arasında yerleştirilen pençlerden oluşan düzenleme kesintisiz devam etmektedir. Bordürün bitişiğindeki ince ve sade silme ile birinci bordür ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın en geniş ölçülü ve ana kuşağı olan üçüncü bordürünün düzenlemesi geometrik karakter taşımaktadır. Birim kompozisyonda, merkezde altı kollu yıldızın içinde sivri ve altı yapraklı bir penç bulunmaktadır. Altı kollu yıldızın kollarından çıkan doğrular ile merkezi çevreleyen ve içlerinde altıgen boşluklar oluşan altı kollu yıldız tamamlanmaktadır. Altı kollu yıldızların içindeki altıgen boşluklar ise dalı olmayan bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Ancak motifler fazla sayıda ve yoğun boya-badana tabakası altında kaldığı için özgün hâli net olarak anlaşılamamaktadır. Altı kollu yıldızlar, ortada tam ve yanlarda yarım olacak şekilde kesintisiz olarak birbirini takip etmekte ve tüm mihrabı üç yönden kuşatmaktadır. Bu bordürün bitişiğindeki ince ve sade silme ile dördüncü bordür ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Mihrabın üçüncü bordürü ise tepelik motiflerinden çıkan rumilerin iki iplik düzeni ile kesintisiz devamından oluşmaktadır. Bu bordür aynı zamanda mihrap alınlığını dört cepheden kuşatmaktadır. Bordürün bitişiğindeki ince ve sade silme ile üçüncü bordür ayrıştırılarak sınırlandırılmıştır. Düzgün dikdörtgen alınlık alanı, merkezde yer alan altıgenin içine yerleştirilmiş üçü kabaralı, ikisi penç motifi ile doldurulan motiflerle başlamaktadır. Bu altıgenlerin uçlarından çıkan doğrular devam ederek beş kollu yıldızları oluşturmakta ve düzen tüm alan içinde kesintisiz olarak sürdürülmektedir. Çokgen ve yıldızların aralarında oluşan boşluklar ise dalı olmayan bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Ancak motifler yoğun boya-badana tabakası altında kaldığı için özgün hâli net olarak anlaşılamamaktadır. Köşelikleri süslemesizdir. Alınlık alanında, ikisi sağ ve solda, birisi de ortadaki geometrik formların merkezinde olmak üzere eş büyüklükte kabaralar kullanılmıştır. Niş kemeri sivri kemer formundadır. Kavsara süslemesizdir. Sütünce bulunmamaktadır. Niş alt kısmı süslemesizdir.

Foto 12. Yukarıpazar (Hamzaoğlu Hamza Ağa) Camii Mihrabı (Yazar Arşivi)

3. Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma kapsamında, Kastamonu İl Merkezinde yer alan geometrik desenli alçı mihrap örneklerinden altı tanesi ele alınarak incelenmiştir. Örnekler 14., 15. ve 16. yüzyıla ait olup, 1., 2. ve 4. örnekler Osmanlı Dönemine; 3., 5. ve 6. örnekler ise Candaroğulları Beyliği dönemine tarihlendirilmektedir. Bu geniş tarihsel süreçte ele alınan örnekler, malzeme ve üretim tekniği bakımından benzer özellikler taşımakta, tezyini düzenlemeleri açısından da oldukça yakındır.

Cumhuriyet döneminde, bu camilerin tamamı 1982-1990 yılları arasında tescillenmiş ve ardından birbirine yakın tarihlerde restorasyona alınmıştır. Mihrapların mevcut durumları değerlendirildiğinde; restorasyonlar veya daha önce yapılan niteliksiz onarımlar sırasında parça kayıplarından kaynaklanan eksikliklerin tamamlanmasına yönelik müdahaleler tespit edilmektedir. Bu müdahalelerin, 5. ve 6. örneklerde görüldüğü gibi özensiz tamamlamalar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, 5. ve 6. mihraplarda gözlenen derin çatlaklar ve nem sorunları, diğer örneklerle kıyasla sorunların devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca benzer şekilde; 1., 2., 4. ve 6. örnekler yakın zamanda onarım görmüş olmalarına rağmen camilerde devam eden su problemlerini işaret etmektedir. Alçı mihraplarda görülen neme bağlı lekeler izlerinden yapıdaki su emilim probleminin mihrapları tehdit ettiği anlaşılmaktadır.

Camiler, bölgede geleneksel olarak benimsenen biçimle kareye yakın dikdörtgen planlı, sade, tek katlı, tek mekânlı, mahfilli ve düz ahşap çatılıdır. Tüm alçı mihraplar, harim kible duvarının ortasında yer alır ve kalıplama tekniği ile üretilmiştir. İncelenen alçı mihraplar, zaman içinde çeşitli etkenlerle bozulmalara uğramış olsa da günümüze yapısal bütünlüklerini koruyarak ulaşmıştır. İncelenen örneklerden 5. ve 6. örneklerin daha çok özgün malzeme özelliklerini koruduğu, 1., 2., 3. ve 4. örneklerde ise yakın tarihlerde gerçekleştirilen restorasyonlar sonrası malzeme bakımından daha fazla yenilenmiş durumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu örneklerin benzer müdahalelerle onarılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Mihrapların boyutları, en küçüğü 2,15 × 3,00 m (5. örnek), en büyüğü 4,75 × 3,25 m (2. örnek) olup dikdörtgen formdadır. 1., 2. ve 3. örnekler ile 4., 5. ve 6. örnekler kendi aralarında tasarımları açısından oldukça benzerdir. 2. örnek sade, düz taç formu iken; 4., 5. ve 6. örneklerde dilimli tepelikler kullanılmıştır. Bordür düzenlemelerinde en geniş ölçülü ana bordür, onu kuşatan daha ince kenar bordürler ve aralarda sınırları belirleyen

ince silmeler mevcuttur. 1., 2. ve 4. örneklerde ince bordürlerde mukarnas benzeri geometrik formlar; 1., 3. ve 6. örneklerde ise iki iplik sistemli kıvrık dallar, çiçek ve rumi motiflerinden oluşan düzenlemeler görülmektedir. Tüm örneklerin ana bordürlerinde merkezde bir çokgen ve buna bağlı yıldız motifleri bulunmaktadır. Yıldız ve çokgen motiflerinin aralarındaki boşluklar çiçek motifleri ile doldurulmuştur. Ayrıca 1., 2. ve 3. örneklerde merkez çokgenlere kabaralar yerleştirilmiştir. Bordür düzenlemeleri açısından tüm örnekler birbirine oldukça benzerdir.

Alınlık ve köşeliklerde farklı uygulamalar gözlenmektedir. 2. örnekte alınlık ve köşelik alanları birleştirilmiş ve geometrik düzende tasarlanmışken, 1., 3. ve 6. örneklerde ayrı tasarlanmıştır. 3. ve 4. örneklerde köşelikler kabartma motif ve kabaralarla süslenmiş, diğer örneklerde sade bırakılmıştır. Sadece 3. örnekte sütünce kullanılmış olup, tüm örneklerin orta niş alanı sade bırakılmıştır. 3. ve 4. örneklerde kavsara mukarnasıdır. Kavsaralarda kullanılan kemer, yalnızca 6. örnekte yuvarlak; diğer örneklerde sivri kemerlidir. 4. örnekte orta niş alanının ortasında küçük bir mihrap yer almaktadır.

Kastamonu İli Merkez İlçesinde incelenen altı alçı mihrap; malzeme, teknik, plan, form, kompozisyon ve motif bakımından benzer özellikler taşımaktadır. Ancak bu benzerliğe rağmen her mihrap, kendi kimliğini ortaya koyan farklılıklara sahiptir. Bu durum, aynı sanatsal ifadenin özgün tasarımları olarak üretildiklerini göstermektedir. Bu örneklerde ortaya konulan geometrik karakterli sanatsal ifade, Anadolu Türk-İslam sanatlarına ilişkin bölgenin ve dönemin izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda, incelenen mihraplar son derece önemli sanatsal ve kültürel değere sahiptir. Kültür varlıkları, üretildikleri dönemin, coğrafyanın ve uygarlığın sanatsal, tarihsel, teknolojik, dini, siyasi, kültürel ve ekonomik verilerini taşıyan hafızaları ve imzalarıdır. Bu özellikleriyle ulaşan kuşaklara ışık tutmakta ve bilgi sunmakta; kültürel sürekliliği sağlamaktadırlar. Bu önemden ötürü, korunarak gelecek nesillere aktarılması asli bir gerekliliktir. Çalışmada bu gerekliliğe örnek olarak belirlenen geometrik desenli alçı mihraplar incelenmiş, sanatsal ve mevcut korunma durumuna dikkat çekilmiştir.

Kaynakça

- Aybek, E. (2011). *Erken dönem Osmanlı camilerinde alçı süsleme*. [Yüksek Lisans Tezi]. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Behçet, M. (1925). *Kastamonu asar-ı kadimesi*. İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Çıfci, F. (1995). *Kastamonu camileri-türebeleri ve diğer tarihi eserleri*. Ankara: TDV Yayınları.
- Eskici, B. (2001). *Ankara mihrabları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.
- Eskici, B. (2006). Anadolu Selçuklu ve beylikler dönemlerinde alçı mihrablar. *Sanat Tarihi Dergisi*, 15(1), 57-75.
- Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia -paflagonya-: Gayri menkul eski eserleri ve arkeolojisi*. Kastamonu: Doğrusöz matbaası.
- Gökgöz Gedik, G., Kışalı E. & Kuban Orcan N. (2025). Kastamonu beylikler dönemi kırsal camilerinin mimari koruma bağlamında incelenmesi. *Art-Sanat*, 23, 125-155.
- Gürdal, E. Acun, S. (2003). Alçı malzemenin taşıyıcılık özellikleri. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 427, 63-70.
- Gürdal, E. (2010). Bir yapı malzemesi olarak alçı. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 4, 37-43.

- Kara, D. (2022). Eskişehir Sivrihisar İlçe merkezindeki cami ve mescitlerin alçı mihrapları. *İstem Dergisi*, 20(40), 355-378.
- Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü. (2024). *Merkez Abdülcabbar Cami Restorasyon Raporu*.
- Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü. (2024). *Merkez (Şucauddin) Şeyh Şaban-i Veli Cami Restorasyon Raporu*.
- Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü. (2024). *Merkez Musa Fakih (Zeynizade, Zihnizade) Cami Restorasyon Raporu*.
- Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü. (2024). *Merkez Duruçay Köyü Halil Bey Cami Restorasyon Raporu*.
- Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü. (2024). *Merkez Hepkebirler Cami Restorasyon Raporu*.
- Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü. (2024). *Merkez Yukarıpazar (Hamzaoglu Hamza Ağa) Cami Restorasyon Raporu*.
- Ozanoğlu, İ. (1966). *Türk büyüklerinden ünlü bilgin ve mutasavvıf Şaban-ı Veli: hayatı, eserleri ve külliyesi*. Kastamonu: Yenises Matbaası.
- Ödekan, A. (1997). Alçı bezeme. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 1, 56-58.
- Öney, G. (1973). İran'da erken İslam devri alçı işçiliğinin Anadolu Selçuk sanatında akisleri. *Belleken*, 37(147), 257-277.
- Öney, G. (1976). *Türk çini sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öney, G. (1989). *Beylikler devri sanatı, XIV.-XV. Yüzyıl*. Ankara: TTK Yayınları.
- Öney, G. (1990). *Ankara Arslanhane camii*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu mimari süslemesi ve el sanatları*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önge, Y. (1971). Malatya Ulu Camiinde bulunan alçı tezyinat. *Önasya Mecmuası*, 6(69), 4-5.
- Önge, Y. (1992). Konya'da yeni bulunan alçı süsleme. IX. *Vakıf Haftası Kitabı, Seminerler* (2-4 Aralık 1991, Ankara), 187-195.
- Shani, R. (1994). Gypsum decoration in the gunbad-ı alawian at Hamadan. *In the Art of the Saljuqs in Iran and Anatolia*, edited by R. Hillenbrand. California, 71-76.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2022). *Anadolu'nun Ortaçağ dönemi ahşap direkli ve kirişli camileri: Kastamonu Mahmut Bey cami yönetim planı (2022-2026)*. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/93112,uyup-kastamonu-mahmut-bey-Cami-yonetim-planipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi 07.07.2025)
- Türkmenoğlu, A. & Eskici B. (2002). Hasankeyf Koç Cami mihrablarının alçıları üzerine arkeometrik çalışmalar. 17. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs - 1 Haziran 2001, Ankara, 81-88.
- Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk çini sanatının gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniv. Yay.
- Yetkin, S. K. (1959). *İslam Mimarisi*. Ankara: İlahiyat Fak. Yayınları.
- Yetkin, S. K. (1981). Konya'da yeni bulunmuş figürlü stuko süslemeler ve Anadolu Türk mimarisindeki devamı. *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX-X (1979 -1980), 353-357.